

Študijná príručka: Uhorsko v 13. a na začiatku 14. storočia

Táto príručka je navrhnutá na preskúmanie kľúčových udalostí a procesov v Uhorskom kráľovstve počas vlády Bela IV., po tatárskom vpáde a na začiatku nástupu Anjouovcov na trón. Zahŕňa kvíz na overenie vedomostí, otázky na esej na hlbšiu analýzu a slovník dôležitých pojmov.

Kvíz

Odpovedzte na nasledujúcich desať otázok v rozsahu 2-3 viet na základe poskytnutého textu.

1. Čo bolo hlavnou úlohou kráľa Bela IV. po ničivom tatárskom vpáde v rokoch 1241 – 1242?
2. Aká udalosť sa stala formálnou zámienkou pre vpád Tatárov do Uhorska na jar roku 1241?
3. Opíšte priebeh a výsledok bitky pri rieke Slaná v apríli 1241.
4. Akým spôsobom sa Bela IV. snažil doosídliť spustošené oblasti Uhorska a aký to malo dopad?
5. Čo bolo najvýznamnejšou mestskou výsadou a aké práva mešťanom udeľovala?
6. Uvedte tri ďalšie mestské privilégia a stručne vysvetlite ich význam podľa priloženej tabuľky.
7. Ako sa zmenilo postavenie šľachty v Uhorsku po tatárskom vpáde a aké rody sa stali najmocnejšími?
8. Kto bol Matúš Čák Trenčiansky a akými metódami budoval svoje rozsiahle panstvo?
9. Ktorá bitka zlomila moc rodu Omodejovcov na východnom Slovensku a za vlády ktorého panovníka sa odohrala?
10. Prečo Tatári, označovaní aj ako Mongoli, náhle odišli z Uhorska na konci jari 1242?

Kľúč správnych odpovedí

1. Hlavnou úlohou kráľa Bela IV. po tatárskom vpáde bola obnova zničenej krajiny. Jeho úsilie sa sústredilo na budovanie nového systému obrany založeného na kamenných hradoch a na doosídľovanie spustošených oblastí pozývaním osadníkov z cudziny.
2. Formálnou zámienkou vpádu Tatárov do Uhorska sa stalo prijatie Kumánov do krajiny kráľom Belom IV. v roku 1239. Kumáni utekali pred Tatármi, ktorí ich prenasledovali z Ázie.
3. V bitke pri rieke Slaná v apríli 1241 Tatári rozdrvili početnejšie, ale zle organizované uhorské vojsko na čele s kráľom Belom IV. Väčšina uhorského vojska bola pobitá a kráľovi sa podarilo s malým sprievodom ujsť až k Jadranskému moru.
4. Bela IV. povolával na svoje majetky, ako aj na majetky šľachticov, hostí z cudziny, predovšetkým nemeckých osadníkov. Títo kolonisti, ktorí boli dobrí remeselníci a obchodníci, priniesli nové techniky v ťažbe rúd a poľnohospodárstve, čím prispeli k obnove krajiny a priniesli do Uhorska nové etnikum.
5. Najvýznamnejšou mestskou výsadou bolo právo na samosprávu. Vďaka nemu získali mešťania právo voliť si richtára, mestskú radu a farára, slobodne nakladať so svojím majetkom a sťahovať sa.
6. **Mil'ové právo:** zakazovalo cudzím remeselníkom vykonávať svoje remeslo v okruhu jednej míle od mesta. **Právo skladu:** prikazovalo zahraničným kupcom zotrvať v meste niekoľko dní a ponúkať svoj tovar na predaj. **Hrdelné právo:** povoľovalo mestu vydržiavať si kata a trestať ťažké zločiny trestom smrti.
7. Po tatárskom vpáde kráľ povolil šľachte stavať kamenné hrady, čo zvýšilo jej nezávislosť od panovníka a zmenšilo kráľovské majetky. Najmocnejšie šľachtické rody, ako Omodejovci na východnom Slovensku a Matúš Čák Trenčiansky na juhozápadnom Slovensku, vytvárali veľké dŕžavy, kde vládli takmer neobmedzene.
8. Matúš Čák Trenčiansky bol mocný veľmož, ktorý na vrchole moci ovládal 14 žúp a desiatky hradov. Svoje panstvo, známe ako „Matúšova zem“, budoval cieľavedome pomocou intríg,

zastašovania a násilia, pričom zaberal kráľovské majetky aj majetky cirkvi a menej vplyvných šľachticov.

9. Moc Omodejovcov na východnom Slovensku zlomil kráľ Karol Róbert z Anjou v bitke pri Rozhanovciach v roku 1312. Po tomto víťazstve kráľ skonfiškoval väčšinu majetkov Omodejovcov.

10. Uhorsko pred úplným zničením zachránila náhoda. V Mongolskej ríši zomrel veľký chán Ogotaj, a chán Batu, ktorý viedol vojská v Uhorsku, sa vrátil naspäť do ríše, pretože sa chcel stať jeho nástupcom.

Otázky na esej

1. Analyzujte dlhodobé dôsledky tatárskeho vpádu na politický, hospodársky a demografický vývoj Uhorska v 13. storočí.
2. Porovnajzte opatrenia Bela IV. na obnovu krajiny s vládou jeho otca Ondreja II. a zhodnoťte, ako tieto zmeny ovplyvnili mocenské pomery medzi panovníkom a šľachtou.
3. Diskutujte o význame tzv. nemeckej kolonizácie pre Uhorsko. Zamerajte sa na prínos nemeckých osadníkov v oblasti remesiel, baníctva, poľnohospodárstva a mestského života.
4. Detailne opíšte systém mestských privilégií v 13. storočí. Vysvetlite, aké výhody prinášali mestám a aké panovníkovi, a charakterizujte tri najvýznamnejšie privilégiá.
5. Vysvetlite proces vzniku a upevňovania moci veľmožov na prelome 13. a 14. storočia na príklade Matúša Čáka Trenčianskeho a Omodejovcov. Aké metódy používali na rozširovanie svojich dŕžav a ako ich moc ohrozovala autoritu kráľa Karola Róberta?

Slovník kľúčových pojmov

Pojem	Definícia
Chán	Kmeňový náčelník, neskôr panovník Mongolov a ďalších turkotatárskych kmeňov.
Hrdelné právo	Privilégium, ktoré mestu povoľovalo vydržiavať si kata a stíhať ťažké zločiny trestom smrti.
Kumáni	Kočovný kmeň (tiež známy ako Polovci alebo Plavci), ktorý prenikol z Ázie do Čiernomoria a neskôr sa jeho časť usadila v Uhorsku, kde slúžili ako strážcovia hraníc.
Mil'ové právo	Privilégium, ktoré zakazovalo cudzím remeselníkom usadzovať sa a vykonávať svoje remeslo v okruhu jednej uhorskej míle (cca 8,5 km) od mesta.

Mongoli	Alternatívne označenie pre útočníkov, ktorí vtrhli do Uhorska v roku 1241. Základom vojska boli potomkovia mongolského chána Džingischána a mnohí historici považujú toto označenie za správnejšie.
Opevňovacie právo	Významná výsada kráľovských miest, ktorá im udeľovala právo postaviť si hradby. Príkladom je rozsiahle opevnenie Trnavy z 13. – 16. storočia.
Palatín	Vysoký dvorský úrad v Uhorskom kráľovstve. Túto funkciu v službách kráľa Ondreja III. zastával aj Matúš Čák Trenčiansky.
Právo skladu	Privilégium, ktoré prikazovalo zahraničným kupcom zostať v meste niekoľko dní a ponúkať svoj tovar na predaj miestnym obyvateľom.
Privilégiá	Výsady udeľované jednotlivcom alebo mestám formou privilegiálnej listiny.
Tatári	Označenie pre útočníkov z roku 1241, ktoré pochádza z grécko-latinského slova <i>tartarus</i> (peklo). Stredovekí súčasníci týmto pojmom označovali ľudí páchajúcich „pekelné“ skutky.
Trhové právo	Privilégium, ktoré povoľovalo mestu konanie trhov a jarmokov, kde remeselníci predávali svoje výrobky a obyvatelia nakupovali potraviny od vidieckeho obyvateľstva.
Ťažiarске (kutacie) právo	Privilégium, ktoré mestu povoľovalo vyhľadávať a ťažiť zlato, striebro a ostatné vzácne kovy.
Veľmož	Príslušník najmocnejšieho šľachtického rodu, ktorý zhromaždil veľké majetky a vytváral vlastné dŕžavy, v ktorých vládol nezávisle od kráľa.